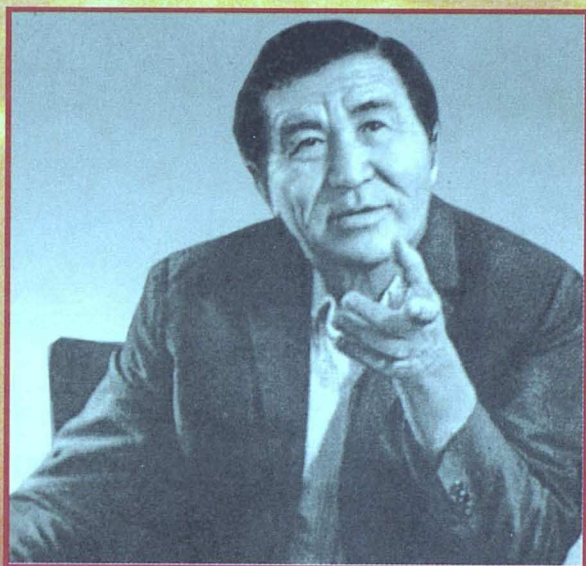

А 2005

5759_н

Әдеби
мемуарлар

ШАКЕЖ АЙМАЖОВ
тураны естеліктер

ШАКЕЖ АЙМАЖОВ
туралы естеліктер

Алматы “Білім” 2004

ББК 84 Қаз 7
А 31

Құрастырушылар:
Кәукен Кенжетает, Рақымбай Сатаев

А 31 Шәкен Айманов туралы естеліктер /Құраст.: К.Кенжетает, Р.Сатаев. — Алматы: “Білім”, 2004. — 224 бет.

ISBN 9965-09-297-4

Бұл кітапта Қазақстан Республикасының халық әртісі, Шыңғыс Айтматов атындағы Халықаралық және “Тарлан” сыйлықтарының лауреаты, профессор, Шәкеннің інісі Кәукен (Әбдірахим) Кенжетает пен КСРО, Қазақстан Республикасының халық әртісі, КСРО, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлықтарының лауреаты Асанәлі Әшімұлы және басқа Шәкенмен қызметтес, үзеңгілес болған белгілі азаматтар, ғалымдар, қоғам қайраткерлері — КСРО халық әртісі, КСРО және Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлықтарының лауреаты, аты аңызға айналған актер, режиссер Шәкен Кенжетайұлы Аймановтың балалық шағы мен өмір жолы туралы сыр шертеді.

Кітап кәсіпшілік қауымға арналған.

А 4702250204
412(05)-04

ББК 84 Қаз 7

ISBN 9965-09-297-4

© Кенжетает К.,
Сатаев Р. (құраст.) 2004
© “Білім” баспасы, 2004

*Кәукен (Әбдірахим) Кенжетәев,
Қазақстан Республикасының халық әртісі, Шыңғыс
Айтматов атындағы Халықаралық және “Тарлан”
сыйлықтарының лауреаты, профессор, Шәкеннің інісі*

Жасынан өнер қысып жылаушы еді...

Біз бір ана, бір атадан Әбдікәрім, Шахкәрім, Әбдірахим есімді үш ағайындымыз. Ақбет таудың күн батыс жақ бауырында, Саржазықтың тап ортасында, Айманбұлақтың бойында, Қызылшіліктің тау жақ бөктерінде, сары адырдың етегінде қарағайдан салынған екі бөлме аласа ғана қараша үй болатын. Ол Айманның кенжесі Кенжетайдың үйі еді. Әжеміз арабша хат таныған, оқыған, жаза да білген, ауыл-аймақта абыройы зор кісі екен. Ең қатты сыйлаған Кенжетайы не айтса, бұлжымай орындалатын көрінеді. Кенжетай мойнына мылтық асынып, ит жүгіртіп, құс ұшырып, аң аулаған, қашанда домбырасы қолынан түспей ән мен күйге жаны құмар болған. Әңгімені көп білетін, естігені, көргені мол, Біржан сал мен Ақан серіге ұқсап баққан. Қысы-жазы үйде көп бола бермейтін, өнер қуған адам деседі.

Кенжетайдың үш ұлы Әбдікәрім, Шахкәрім, Әбдірахим осы кішкене қараша үйде өмірге келдік, кейіннен Әбдікәрім — Абдан, Шахкәрім — Шәкен, Әбдірахим — Кәукен болдық та шықтық. Әрине, бұл қазақта бола беретін жағдай ғой.

Әкеміз көрген-білген жақсы әңгімелерін бізге ес кіргеннен кейін айтудан жалықпаушы еді. Сұлтанмахмұт Торайғыровпен бірге жүрген, жанындай жақсы көрген інісі. Біз Сұлтанмахмұттың жазғандарының көбісін жатқа айтып, біздің тым болмағанда біріміз сондай болуымызды арман ететінбіз...

Кенжетайдың сол кішкентай үйінде Қали әнші, Ысқақбай күйші, Дүйсенбай ертегіші, Рахмет қожа қиссашы, өзінің сауық сүйгіш ағасы Мұзапар, інісі Қажымұрат, тағы басқа ел жақсылары жиналып, ойын-думандарды қатты қыздыратын. Таң атқанша ән айтылады, күй тартылады, қиссалар оқылады.

Біз үшін Қалидың әні, Ысқақбайдың күйі өмірде бір қол жетпейтін қиял сияқты көрінетін.

Кейде:

— Ал, қане, Шәкітай мен Кәкешті тындайық. Қане, бір-бір ән айтып беріңдер, — деп Қали домбырасының құлағын бұрай бастайды.

— Шәкен сен “Екі жиренді”, ал, Кәукен сен “Қара торғайды” айт, — деп әкеміз қостай кетеді.

Сөйтіп, біз де ән салған боламыз.

— Бәрекелді, бәрекелді, міне, тамаша балалар, — деп Қали мақтайды.

— Осы екеуінен түбінде әнші шығады, — деп басқалары да мақтай жонеледі.

Әкеміз Кенжетай өзінің шамасына қарай, шағын ғана тенор дауысына лайықтап, әнді сызылтып әдемі айтады. Қолымызға домбыра ұстатып, өнерге баулып, ән үйретті, тақпақ оқытты... Сөйтіп, әкеміздің жолын қуып, ағайынды үшеуіміз де домбыра тартып, ән салатын болдық.

Шәкеннің бізден гөрі өнерге қабілеті, ынтасы қобірек еді. Ол әкеміздің, Қалидың бір айтқан өлеңін табанда қағып алатын да, бізге қайта айтып беретін. Қалидың ән айтқандағы бет құбылысын, қимылын айнытпай салатын. Қалидың өзі мұны көріп, қарқ-қарқ күліп, Шәкеннің бетінен сүйіп, “мынау үлкен әртіс болады, онда тіпті қапы жоқ” — деп арқасынан қағады. Тоқсанға дейін домбырасы қолынан түспеген Қали өмірінің ақырғы айларында Алматыға келіп, біздің үйде, Шәкеннің үйінде (әйелі Қапанмен) көп уақыт жатып, талай әңгімелер шертілді. Шәкеннің Қалиды жақсы көруі ерекше болатын.

Шәкен еркіндеу, өжеттеу болып өсті. Оны ауыл-аймақ жақсы көріп, ән салдырып, тақпақ оқытады, ертегі айтқызады. Жұмысқа бейімі жоқ еді, қайда ойын-сауық болса, тек сол жерден табылатын.

Марқұм шешеміз “бұзауды бағып кел, тезек теріп келе қойындар” десе, Шәкеннің не ішкі, не басы ауыра қалады. Анамыз қаттырақ айтса, “Серектастың” басына шығып алып, екі аяқты салбыратып жіберіп жылайды да отырады.

Шәкеннің қалжыңқой екені рас. Ауылдағы қыз-келіншек, кейбір жігіттердің мінез-кұлқын айнытпай салып, жұртты қыран-топан күлкіге батырады.

Шәкен екеуіміз қатар өстік. Көп қалжындаса беретінбіз. Мен соңғы кездерде Шәкеннің “өнер қысып жылап отыратын тасы” деп жолдастарына “Серектасты” көрсетіп күлдіретінмін. Ондайда Шәкен бір күліп, қоя салады. “Өнер қысып жылап отыр” деген сөз тегін шықпаған еді. Біздің әкейдің Айманұлы Аббас деген дәрігер ағасы болған-ды. Кейде “Серектастың” басында жылап отырған Шәкенді көріп, неге жылап отырғанын сұрағанда, апам қатты ұялып, Шәкенге қолын сермеп, “тоқтат” дейтін. Сол кезде Әбағаң:

— Жәмке, Жәмке, оған ұрыспаңыз, ұрыспаңыз. Ол тегін жылап отырған жоқ. Оны өнер қысып жылап отыр, менің атыма мінгестіріп жіберіңіз, мен үйге алып кетейін, — деп Шәкенді үйіне алып кетеді.

Шәкен кейін әртіс болған соң, ауыл үлкендері “Апыр-ай,

Әбағаң Шәкенді жасында “өнер қысып жылап отыр” деуші еді, жарықтық біліп айтқан екен ғой” деп таңдайларын қағатын.

Шәкенді 1924 жылы үлкен ағамыз Қажымұрат Семейге оқуға алып кетті. Өзі мұғалім болғандықтан, Шәкенді де мұғалім болсын деген шығар. Алғашқыда Қаз.Коммунаға, кейіннен халық ағарту институтына түсірген. Осы институтта оқып жүргенде, Шәкеннің қолынан домбыра мен мандалин түспей, сондағы көркемөнер үйірмелеріне қатысып, халық үйінде (народный дом) Жұмат Шаниннің “Арқалық батыр” пьесасы бойынша қойылған спектакльге қатысып жүреді.

1933 жылы Семейге Алматыдағы Қазақтың ұлттық драма театрына дарынды жастарды жинауға арнайы сапармен белгілі жазушы Ғабит Мүсірепов келеді. Ғабен Шәкен қатысқан “Зорлық” атты спектакльді көріп, Шәкеннің ойыны ұнаған соң, оны Алматыға алып кетеді. Сөйтіп, Шәкен өзінің аңсаған арманына жетіп, тап сол жылы Алматыдағы Қазақ драма театрына орналасады.

Шәкен:

— “1933 жылдың 3 сентябріні мен еш уақытта ұмытпаймын. Бұл күні мен профессионал өртіс болдым. Театрға түстім. Және осы театрда қазақтың атақты өртістері Қалыбек Қуанышбаев, Күләш Байсейітова, Құрманбек Жандарбеков, Елубай Омірзақов, Серке Қожамқұлов, Қанабек Байсейітов, Манарбек Ержановтармен таныстым. Менің өмірімде де, өнерде де аға тұтып, көп өнеге, тәлім-тәрбие алған ұстаздарым да, мектебім де осылар” — деп ылғи аузынан тастамай айтып отыратын. Әсіресе, Қалыбек Қуанышбаевтың шығармасы оған үлкен әсер етті. Шәкен Қаллекидің өнегесінен көп нәр алған десек жарасар.

Шәкен Серағаңмен (Серке Қожамқұлов) бір театрда қызмет етті. Серағаңның да ықпалы Шәкенге көп тиді.

Шәкен жалғыз өртістер қауымы емес, жазушылар арасында да қадірменді бола білді.

“Маған өнерге алғашқы жол ашқан Ғабит Мүсірепов болса, өнер шыңына жетелеген Мұхтар Әуезов еді” — дегенді Шәкен әркезде айтып жүретін.

Шәмшінің достары, жолдастары қашан келсе де үйінің есігі әрдайым ашық, ардақты мейман болушы еді. Кеңес, шет ел киногерлерінің Шәкен үйінде болып, оның сый құрметін көрмегені кемде-кем. Оның үстіне Шәкеннің үйіне ағайын-туыс, оқушылар, студенттер көп келетін.

Шәкен Тоқбайдың “Екі жиренін”, Қалидың “Жиырма бесін” өте жақсы көреді. Қолына домбыра алғанда алдымен асыл әндер аузына түседі.

Шәкен талай әндердің тарихын жақсы біліп айтып отыратын. Шәкен өнердегі ағаларын қалай сыйлап, жақсы көрсе, ол кісілер де Шәкенді сондай жақсы көріп, құрметті қонағы, өз адамындай сыйлады. Ағалары да, достары да көп еді. Шексіз жақсы көрген ағаларымның бірі — Елубай Өмірзақов: “Мен өлгенде Шәкеннің жанына қойындар” — деп өсиет еткен. Өсиеті орындалды.

Шәкен екеумізді жұрт айыра алмайтын. Менің ойымша, екеуіміздің ешқандай ұқсастығымыз жоқ сияқты.

“Осы Шәкеннің нендей қасиеті бар? Жұртты қалай үйіріп алып кетеді? — деп талай рет ойландым да, үйреніп те қордым. Бірақ бұл үйренетін зат емес, тек жаратқан иеміздің жеке-леген адамдарға берген дарыны екен. Шәкенді білмейтіндер жоқ сияқты бола береді. Тірісінде де, кейін де оны ел көп іздейді.

Шәкен сахнада өзін еркін ұстайтын. Ол сахнаға шыққанда жүрексінгені білінбей, өзі ойнап жүрген кейіпкердің жан дүниесіне еніп, соның қимыл-әрекетімен, ой-пікірімен, ішкі сырымен қоян-қолтық араласып кететін. Халықтың Шәкен ойынын сүйіп, жақсы көретіні сондықтан ба деймін.

1969 жылы Шәкен Баянауылда өзінің кезекті фильмі “Найзатасты” түсірді. Кинодан кейін немесе киноға түсуден бос уақытта ойын-сауық болып, ән айтылып, би биленіп жататын. Ойынды қыздырып отыратын да Шәкен.

Осы кезде Баянауылға демалуға ақындар Сырбай Мәуленов пен Қабдікәрім Ыдырысов, композитор Еркеғали Рахмадиев үй ішімен келіп жатты. Мұның өзі есте қаларлықтай тамаша кез. Бір күні Сырбай мен Еркеғали: “Шәкен үстіне шығып алатын тасты корсетші”, — деп қолқа салды. Ол тас біздің ескі қораның жанында болатын. Бір топ адам болып Серектасқа бардық. Барысымен мен: “Міне, мына тастың үстіне шығып отыратын, — деп, “Серектасқа” шықтым. Неге екенін кім білсін, қоңілді кенеттен бір ой кернеп кетіп, “Ақбеттаудың” басына қарап тұрып “Сұрша қыз” әнін шырқадым... Ертеңіне Сырбай ақын: Кешегі әнің жақсы шықты. Сол әннің әсерімен мен де саған арнап өлең жазып едім, тыңда, — деді. (Осы өлең Сырбай ақынның 1970 жылы шыққан “Шалқар” өлеңдер жинағында “Қайталанбайтын ән” (Кәукенге) деген атпен жарияланды).

Мен бұл өлеңді Шәкенге көрсетіп едім, ол оқыды да: “Кәукен, кешегі “Сұрша қызың” шынында да әдемі шықты. Ол туған жердің әсері болар. Мен де тыңдадым. Біз сәл кешігіп, сен ән салып тұрғанда келіп едік. Ақын жүрегін қозғалтып, шабытына дем берген де осы ән әсері” деді. Іштей

төбем көкке жеткендей қуандым. Шәкеннің менің өнерім жөнінде көп мақтау сөз айтпайтынын жақсы білетінмін.

Әкеміз бір күні Шәкенге: “Мына Кәукен соңыңнан еріп келе жатқан жалғыз інің емес пе? Сен қолыңнан келіп тұрғанда, көз қырынды сала жүр” дегенде, Шәкен: Әке, бойына біткен дарыны мен талабы болса, менің жәрдемсіз-ақ адам болады. Ал, жоқ болса, менің көмегім түк те болмайды,” — деді. Әрине, бұл қатты айтылған сөз, бірақ шындық еді.

Сондықтан Шәкеннің “Сұрша қызды” дұрыс шықты деуі, оның үстіне Сырбай ақынның олеңі мені қуантпай қоймады.

Шәкен осы “Найзатас” фильмінен бос кездерде өзі дүниеге келген, баяғыда құлап қалған қараша үйдің жанындағы “Серектастың” басына шығып, “Ақбет” пен “Үш шошаққа” бас игендей көп қарап тұратын.

Есік алдындағы сар жазықтың шалғынына аунап-қунап, ата-анасы жатқан бейітке барып қайтатын. Шәкен ата-анасын қатты құрметтеп, жақсы көрді. Анамыз Жамал 1962 жылы, әкеміз Кенжетай 1963 жылы дүниеге салған.

Әкеміз — Айманның кенжесі, мен — Кенжетайдың кенжесімін. Сондықтан да әке-шеше кенженің қолында тұруы қазақ дәстүрі бойынша заңды. Мен “қара шаңырақпын”. Бұл жөнінен менің абыройым алдымдағы екі ағамнан мықтырақ.

Шәкен жұмыс бабымен үйінде көп бола бермейді. Кино түсіруге кетеді, студиядағы қызметі бастан асып жатады, т.б. Кейде қызметтен шаршап шығып, бізге келеді.

Шабалдың (менің қосағым) “күрең төбел” шайын ішіп отырып, әкесінің шерте тартқан қоңыр домбырасының үніне балқып кеткендей болады.

Тағы бір келгенінде жас баладай әкейдің тізесіне басын салып, ән мен күйін тындап, көрі кеудеден рухани нәр алғандай күйі кешелі.

Кей күндері әкеміздің жанынан төсек салғызып, қонып та кетуші еді. Ата-анамыздың Шәкенге деген, оның әкешесіне деген махаббаты маған өзгеше көрінетін.

Шәкен театрда істеген алғашқы жылдарда шағын эпизодтық рольдерде ойнады. Сонымен қатар бір жағынан Михаил Насонов ұстаздық еткен театр жанындағы актерлер студиясына қатысып жүрді. Осы студияда актерлік өнерді үйреніп, Станиславский еңбектерімен, орыс театрының тарихымен жақын танысады.

Шәкен біраз жылдан кейін-ақ театрда басты рөлдерде ойнай бастайды.

Шәкеннің өртістік өміріне үлкен бір әсер еткен оқиға Мәскеу мен Ленинградқа сапары. М.Насонов Шәкенге “Менің

досым” деген пьесадан Граммофонов ролін дайындаттырып апарған.

Шәкен Мәскеу, Ленинградтағы театрларда атақты орыс әртістерінің ойынын көріп, өз өнеріне нәр алып қайтады.

“Остужевтің, Козловтың, Москвиннің, Тарасованың ойынын көрген адам мәңгілік ұмытар ма!” — деп Шәкен таңқалар еді. Міне, осы сапардан соң Шәкен үлкен шешімге келіп, оқып ізденіп, көптеген жетістіктерге қол жеткізуге болатынын аңғарды. Сонда ғана сахналық образдар шыншыл бейнеленіп, психологиялық жағынан нанымды шығуы мүмкін екеніне көзі біржолата жетеді. Онсыз жақсы болу қиын. Шәкен өзінің бүкіл өнер — өмірінде осы пікірді бір сәт те есінен шығарған емес. Бұған дәлел оның драма сахнасында ойнаған Мұхтар Әуезовтің “Қобыландысындағы” — Қобыланды, Ғабит Мүсіреповтің “Ақан сері — Ақтоқтысындағы” — Ақан, “Қозы-Көрпеш — Баян сұлуындағы” — Қодар, М.Әуезов пен Л.Соболевтің “Абайындағы” — Керім, Ш.Құсайыновтың “Алдар Косесіндегі” — Алдар, Гогольдің “Ревизорындағы” — Хлестаков, Погдиннің “Мылтықты адамындағы” — Шадрин, Островскийдің “Найзағайындағы” — Тихон, Шекспирдің “Асауға тұсаудағы” — Петруччио, “Отеллосындағы” — Отелло секілді күрделі бейнелерді жоғары көркемдік дәрежеде сомдап шыққандығы болса керек. Шәкен Шекспир шығармаларындағы бейнелерге қатты құмар еді. Оның Петруччиодан басқа арман еткен бейнесі — Отелло еді. Театрда істеген соңғы жылдары бұл арманына да жетті. Отелло Шәкеннің үлкен табыстарының бірі дей аламын.

“Ақан сері — Ақтоқты” пьесасындағы (Ғ.Мүсірепов) Ақан ролі де — Шәкеннің ең үлкен арманы мен тілегі, Ақанды бар табиғатымен сүйген Шәкен, бұл рольге қорқа да, қуана да кірісті. Шәкеннің образды сәтті шығаруына оның халін, шығармашылығын білуінің орасан көмегі тиді.

Мен бұл арада Шәкен ойнаған бейнелердің бәрине (театрдағы, кинодағы) тоқтала алмайтынымды айтқым келеді. Біріншіден естелік ауқымы да қотермейді ғой.

1945 жылдан бастап Шәкен режиссерлік жұмыспен де айналыса бастады. Оның режиссерлік жұмысы Ш.Құсайыновтың “Аманкелді” пьесасын қоюдан басталды. 1947 жылдан театрдың бас режиссері болды.

Шәкеннің киноактерлігі М.Әуезовтің сценарийі бойынша түсірілген “Райхан” фильміндегі Сәрсен ролінен басталып, артынша “Абай” фильмінде роль сомдау арқылы бұдан кейін кинода күрделі ролдер жасауына жол ашты.

Н.Погдин мен Ә.Тәжібаев сценарийі бойынша түсірілген “Жамбыл” фильміндегі — Жамбыл ролі — Шәкеннің кинода

ойнаған ролдерінің биігі. Шәкен Жамбылмен 1936 жылы Мәскеуде өткен Қазақ әдебиеті мен өнерінің онкүндігіне бара жатқанда танысқан. Сонда ұзақ жол үстінде, жастар жағы қарт ақынның көп әңгімелері, олең-жырларын тыңдап, алғысын алған. Мәскеуліктер Жамбылды қатты құрметтеп қарсы алады. Жамбыл тіпті жасарып, көптеген концерттерге қатысып, қай жерге шақырса да қалмайды. Ол өзінің олеңдерін оқиды. Шәкен сол жолы Жамбылдың біраз өлеңін жаттап алған. Шәкеннің тағы бір қасиеті ұғымтал еді. 38 жастағы жігітке Жамбыл ролін ойнау оңайға түскен жоқ, әрине. Режиссер Дзиган екеуі көп ізденді. Сойтіп, Жамбылдың экрандық бейнесі сәтті шықты. Фильм екі жылдай түсірілген. Көптеген шет елдерде көрсетіліп, жақсы бағасын алған. Ол бұдан кейін де кинода біраз бейнелер сомдалы. “Алдарқосе”, “Біз осында тұрамыз”, “Найзатас”, тағы сол сияқты фильмдерге қатысқан.

1953 жылдан Шәкен кинорежиссерлікке келді. Сонымен ол өзінің қалған өмірін тұтастай қазақ кино өнерін дамытуға арнайды. Бұған Шәкен түсірген 14 фильм куә бола алады. Шәкеннің кинодағы алғаш режиссерлік жұмысы режиссер К.Ганкельмен бірігіп қойған “Қозы Көрпеш — Баян сұлу” фильмі болды. Шәкен түсірген фильмдер: “Біз осында тұрамыз”, “Біздің сүйікті дәрігер”, “Атамекен”, “Бір ауданда”, “Тақиялы періште”, “Ән шақырады”, т.т.с.

Шәкеннің біраз фильмдері Одақта талай сыйлықтарды иеленді.

Шәкен Қазақстанның барлық өртістерін, кино арқылы да тарихта қалсын деген ниетпен, “Біздің сүйікті дәрігер” фильміне шақырып қатыстырды. Шара да, ағайынды Ринат пен Мүсілім Абдуллиндер, Ермек Серкебаев та, мен де бармын сонда. Бәріміз сол киноны жақсы көреміз. Әншілер де, бишілер де, театр өртістері де риза боп, кезінде “бізді Шәкен осы киносы арқылы бұрынғыдан да бетер танымал етті” деп риза болысты. Әлі күнге дейін ауыздарынан тастамайды.

“Тақиялы періште”, “Атамекен”, “Атаманның ақыры” фильмдерінің бағасын бұл жерде айтып жатпай-ақ қояйын. Ол елге айтпаса да түсінікті емес пе?!

Шәкен Англия, Америка, Египет, Италия, Франция, т.с.с. елдерге барып, кинорежиссерлерімен танысып, олардың еңбегін зерттеп, пайдалы нәрселер алып қайтқан. “Оз өнерінде қанша көп ізденсең, соншама өмір тереңдігін ашасың, шың басына қаншама биікке көтерілген сайын, сонша дүниенің кеңдігін байқайсың”, — деп Шәкен тегін айтпаған сияқты. Шәкеннің киноға келуі, түсіруі, түсуі, әдісі, жұмыс тәртібі өзгеше бөлек еді. Жайбарақат, ойын-күлкімен, шахматын

ойнап жүре беретін, негізгі жұмысы — фильм түсіруді ұмытып кеткендей корінетін.

Мен Шәкен қойған киноға көп түскем жоқ. Бар болғаны екі фильмге “Біздің сүйікті дәрігер” мен “Ән қанатында” ойнадым.

Шәкенді ұйқыдан тұрғызу деген өте қиын болатын. Оны ояту әрбір кино директорының қолынан келе бермейтін. Тек Лелюх (киногруппа директоры) қана амалын табатын. Ол Шәкенмен замандас адам, сондықтан ойын-шыны аралас. Шәкеннің үйіне барып оны не керуеттен сүйреп тұрғызады, не үстіне су құйып оятады. Оған Шәкен ренжімейді, бетін шала жуып павильонға алып келсе болғаны — Шәкен дайын... Біз “Апыр-ау, бұл қай уақытта дайындалады? Түсінде ме?” — деп таңданушы едік. Сойтсек, Шәкен ұзақ түнн сол дайындықпен өткізеді екен. Таңертең келе мүлтіксіз істеп кетуі де сол түнгі еңбегінің жемісі еді.

Шәкен қойған 14 фильм осылай дүниеге келген.

Шәкен кинодан басқа қоғам жұмысына да көңіл бөліп, еңбектенді. Ол киностудияның көркемдік жағын басқарды. Қазақстан Кинематографистер одағының бірінші хатшысы болды.

Шәкен еңбегін Үкімет, халық жоғары бағалады. Шәкен Айманов — Қазақ ССР-нің Мемлекеттік сыйлықтарының лауреаты. Көптеген ордендермен, медальдармен наградталды. Бірнеше рет Қазақ ССР Жоғарғы Советінің депутаты болды.

Шәкен 1970 жылы “Атаманның ақыры” кинофильмін түсірді. Бұл фильм сәтті шығып, Алматыда да, Мәскеуде де “өте жақсы” деген баға алып, өзі үлкен қуаныш үстінде жүрді. Бұл фильм сол жылы Грузияда өткен Бүкілодақтық фестивальға қатысып, одан да жүлде алған.

Мәскеу “Атаманның ақыры” атты фильмді “өте жақсыға” Бүкілодақтық экранға өткізген соң, Шәкен қасындағы жолдастарына: “Сендер, Кино үйіне үстол дайындаңдар, менің кабинетке кіріп шығатын бір жұмысым бар еді. Көп кешікпеймін, бес, әрісі он минутте ораламын” — дейді.

Шәкен Мәскеуде ылғи таксимен жүреді. Мәскеу көшелерін жөнді білмейді. Жаяу жалғыз жүрсе адасып та кетеді. Барған жұмысты бітіріп, Шәкен асығыс жүгіріп көшені кесіп отпек болады. Сағат кешкі алты шамасы. Халық та, машина да ағылып жатқан кез. Соған қарамастан екі қолы қалтасында, көшені жүгіріп өтем дегенде...

1970 жылдың 24 желтоқсаны күні сағат таңғы сегізде телефон шыр ете түсті. Кейін көңіл айту басталды.

Мәскеуге барып сүйегін озім барып алып келдім. Шәкен 56 жасында дүниеден озды. Алла тағаланың жазуы ғой, ол

жаратылысында асығыстау еді. Омірден де асығыстау өткендей. Өкініштің орны толмайды, десек те, біз тағдырға сенеміз.

Шәкен Дінмұхамед Ахметұлы Қонаевпен өте жақсы дос болды.

Шәкеннің кіндігінен Мәди, Мұрат есімді ұлдары мен Майра есімді қызы болды. Үшеуі де дүниеден өтіп кетті.

Шәкеннің қосағы Қадиша да өнер адамы, атакты биші Шара апамыздың (Жиенқұлова) сіндісі.

Менің үйлену тойым Шәкеннің үйінде өтті. Тойға қазақ әдебиеті мен көркемөнерінің атакты төрт алыбы келді. Олар: Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Қалыбек Қуанышбаев еді.

Ағайынды Ришат, Мүсілім Абдуллиндер, Мұқан Төлебаевпен Шәкен айнымас дос болды. Олар бір-бірін шексіз сүйіп, бір-бірін тындаудан өсте жалықпайтын. Туған әдебиетімізде – Сәкеннің, Ілиястың, Бейімбеттің, Мұхтардың, Сәбиттің, музыка өнерімізде Күләштің, Ахметтің, Мұханның, театр өнерінде – Қалыбектің, Елубайдың, Құрманбектің, Қанабектің, Серкенің орны қандай өзгеше болса, Қазақтың ұлттық театры мен жас кино өнерінде Шәкеннің де орны айырықша.

Оның өнерін мақтаныш тұтқан, өзін қадірлеген дарқан халқымыз жасай бергей!

Жаратқан Алла өліге де, тіріге де иман байлығын берсін!

Дайындаған Күлтара Жұмағали.

Шәкеннің шетелдіктерді он орап алатын дәрежесі бар еді

— Асеке, қазақтың маңдайына біткен жарық жұлдызы, атакты әртіс, керемет режиссер, дарынды, талантты ағамыз Ш.Аймановтың 90 жылдығына байланысты үлкен той өтейін деп жатыр екен. Сол тойдың Қайда? Қашан? Және қалай өтетіні жөнінде әңгімелеп берсеңіз.

Той өтіп жатыр. Бір жыл тойланады деп отырмыз.

— Марқұм Шәкен ағамызға өзінің 90 жасқа толғанын тойлауды тағдыр бұйыртпады. Бірақ “Ер есімі — ел есінде” деген. Ел болып, жұрт болып Шәкеннің 90 жылдығын атап отуді жөн көрдік. Негізі Шәкен осы жылы ақпанның 15-де 90 жасқа толған болатын. Сол күні “Кино үйінде” тойдың бастамасы басталды. Бұйыртса оны осы қыркүйекте ұйымдастырылып отырған “Шәкен жұлдыздары” деген кино фестивальмен қорытындылаймыз ба деп отырмыз. Ал осы шілде айының 20-жұлдызында той Павлодарда жалғасын

таппақ. Ол жаққа өзімізбен бірге Ш.Аймановтың оңделген фильмдерін алып барып қалада, ауыл-аймақтарда корсетуді жоспарлап отырмыз. Тойға ағамыздың туған-туыс, дос-жаран, әріптестері бармақ. Сосын қазақтың атын жұртқа киносымен шығарған, қазақ та кино түсіре алатындығын жарты өлемге жариялаған Ш.Айманов жайында деректі фильм түсіреміз.

— *Ш.Аймановты жақсы танитын екі адам болса соның бірі сізсіз. Оз ісіңіздің шебері, театр, кино атты өнерді егжей-тегжейлі білетін, түсінетін адам ретінде Шәкен ағаның артықшылық, кемшіліктері болды деп ойлайсыз ба?*

— Мен ол кісінің туған күйеу баласы, әрі шәкірті ретінде осы жасыма дейін оның еш кемшілігін көрген емеспін. Себебі ол кісі дарынды дара тұлға, ерекше жан болатын. Съёмка алаңында ол кісі өзін соншалықты еркін сезінетін. Өзінің нені қоятынын жан-дүниесімен сезіне білетін. Қол астындағы әртісі бар, басқасы бар бірдеңені бүлдіріп қойса, дұрыс істемесе ашу шақырып, ұрысып жатпайтын.

Түсінбегенін дұрыстап түсіндіретін. Сосын Шәкен жүрген жер қым-қуыт қызыққа толы болатын. Сондықтан болар Шәкенмен жұмыс істеген өте қызықты еді. Негізі ол кісі театр адамы ғой. Театрдан кино дәрежесіне дейін жетті. Шәкен театр, кино десе ішкен асын жерге қоятын. Өз ісінің бүгешүгесіне дейін білетін. Оның күдіреті комедиядан бастап психологиялық драмаларға түсуге де, түсіруге де жететін. Ол көп жанрлы режиссер, көп жанрлы адам. Ол өнерді өміріне айналдырды. Ал өнерді өміріне айналдырған адам ешқашан қателік істемеуге тырысатын. Ол қателік, кемшіліктен де ада деп айта аламын.

— *“Армансыз адам — қанатсыз құспен тең” деген. Аймановтың арманы болды ма? Жақын адамы ретінде сіз не айтасыз?*

— Иә, адам армансыз, үмітсіз болса өмірге деген күштарлығынан айырылады. Өмірде мән-мағына болмайды. Шәкен өмірді де, өнерді де жан-тәнімен беріле сүйген адам болатын. Аймановтың да үлкен ақ арманы болатын. Ол арманы — “Абайды” түсіру еді. Бірде “Атаманның ақырын” көрген “Мосфильм” киностудиясының басшыларының бірі Григорий Чухрай деген азамат Шәкенді психологиялық детектив түсіруге шақырды. Ағамыз бас тартып, өзінің Абайды түсіруді ойлап жүргенін, тіпті оған актерді дайын екенін айтты.

— *Ол актер кім?*

— Ол мен болатынымын. Мен бұны мақтанайын деп айтып отырғаным жоқ. Бұл Шәкеннің қалауы, арманы еді. Бірақ марқұм ағамыз арманына жете алмай кетті.

— *“Жақсыдан үйрен, жаманнан жүрен” депті аталарымыз.*

Осындай дарынды, талантты адамнан қандай үлгі-өнеге алдым деп ойлайсыз?

— Менің ол кісіден алған үлгі-өнегем... “шаш — етектен”. Шәкеңнің менің қасымда жоқ болғанына 35 жыл. Бірақ мен сонда да ол кісіден қазірдің өзінде де үлгі аламын. Ол кісінің жүріс-тұрысы, сөйлеген сөзі, тіпті, күлкісіне дейін қоз алдымда. Бір істің тетігін таппай, немесе бір нәрседен шатасып бара жатырсам Шәкеңді еске аламын. Бұндай сәтте, Шәкең не істер еді, қандай әрекет жасар еді? — деп ойланамын. Сөйтп, өзім тірелген тығырықтан оң-оңай шығамын. Әрине, Шәкең аға маған былай ет, былай істеме деп ештеңені үйреткен жоқ. Үлгі алу үшін оқымайды, тоқиды. Шәкеңнің қасында жүріп мен тек тоқи беруді ойладым. Біздің өзіміздің кейбір жігіттеріміз шетелдік әртіс, режиссерлерден үлгі алып, еліктеп жүреді. Олар шетелдіктердің Шәкеңнің тырнағының ұшына да тұрмайтынын білмейді ғой. Білсе олай істемес еді. Шәкең шетелдіктерді он орап алатын дәрежеде еді. Асырып айтқандығым емес. Бұл — ол кісінің шын бағасы.

— *Асеке, қазақта “жігітке жеті өнер де аз” деген. Ш.Айманов керемет өнер иесі, кәсіби әртіс, режиссерлік шеберліктің қыр-сырын игерген дара дарын иесі ғой. Ағамыздың бұл өнерінен басқа қолынан тағы не келетін еді.*

— Ол шахматты, бильярдты жақсы ойнайтын. Карта ойындарының түр-түрін білетін. Музыканы жан-тәнімен сүйетін. Сосын домбыра, мандолиннің “құлағында” ойнайтын. Ол соншама атақты бола тұрып, кейбіреулер құсап көкірек керу дегенді білмейтін. Ол сондай қарапайым еді. Ал қарапайымдылық ұлылықтың белгісі. Ұлы бола білу де өнер ғой.

— *“Адамның көңілі бір атым насыбайдан қалады” демекші Шәкең ағаның сізге, сіздің Шәкеңге көңілдеріңіз қалған сәттер болды ма?*

— Мен Шәкеңге ренжімек тұрмақ, кею туралы ойлаған кезім болған жоқ. Ол адамды ренжітпеуге, өзі ешкімге ренжімеуге тырысатын. Сондай түсінігі мол, ақылды адам. Дегенменде, маған өмірімде бір рет қана окпелеген. “Атаманның ақыры” фильміне Өзбекстанда сьемка жүріп жатқан. Бір күні қасымда Ж.Медетбаев және тағы үш-төрт жігіт болып қыдырып кетіп қалғанбыз. Келсек сьемка тоқтап қалған. Бәрі бізді күтіп отыр. Бізге қарай аяндап келе жатқан Шәкеңнің жүзінен кейісті байқадым. Маған келді де, маған емес қасымдағы Жұмабайға бұрылып:

— Әй, Жұмабай не істеп жүрсіндер сендер. Біреу-міреу өлтіріп кетсе қайтесіндер. Сосын біз отырамыз ба, мынау Жұмабайдың көлләсі, мынау Асанәлінің көлләсі деп”, — деді.

Мен ұяттан “өртеніп” кете жаздадым. Ақталып жату артық деп, жұмған аузымды ашқаным жоқ.

— Асеке, күзде өтетін “Шәкен жұлдыздары” кино-фестивалін ұйымдастырып жатқан кімдер. Үкімет пе, әлде демеушілер ме?

— Бұл фестивальді Үкімет өткізіп береді деп үміттеніп отырмыз. Өйткені, 70 жылдықты тойлауға болмайды, 75 жылдықты тойлау керек деген сияқты Үкіметтің бір заңдары бар. Ал 90 жылдық туралы не дейтінін қайдам. Бірақ бұл тойды тойлау керек.

— Әңгімеңізге рақмет.

*Сұхбаттасқан әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті журналистика факультетінің студенті
Өркен Бисенов.*

*Кәукен Кенжетәев,
Қазақстан Республикасының халық әртісі,
Шыңғыс Айтматов атындағы Халықаралық және
“Тарлан” сыйлықтарының лауреаты, профессор,
Шәкеннің інісі*

Шәкен

“Біздің ұлттық өнеріміз гүлдене бастаған сонау отызыншы жылдарда мұрат-мүддесі бір адамдар бір-бірімізді іш тартып, аса жақын сезінуші едік. Сондай адамның бірі — Шәкен Айманов еді. Шәкен өзінің жарқын мінезімен, қарапайымдылығымен, оған қоса актерлік зор талантымен қадірлі-тін. Міне, Шәкенді мен күні бүгінге шейін қоз алдыма сол қалпында елестетем. Ол кейінгі жылдарда кино өнері саласында көбірек еңбектенсе де, оның, әсіресе театр сахнасындағы жемісті жылдары менің жадымнан мықтап орын алған. Шәкенге байланысты екі оқиға, әсіресе, ойымнан шықпайды.

Аяулы Мұхан өзі аударған пьесаларын үнемі дос-жарандарының сарабына салатын. Оған ақын-жазушылармен қоса әртістер, режиссерлер де қатысатын. Бірде оның ғажайып тәржімасы “Ревизордың” талқылауына қатыстым. Пьеса бастан-аяқ оқылып бітісімен Шәкеннің “Мен болсам Хлестаков”, — деп ұшып тұрған сәті қоз алдымда. Сол шақта Мұхтар қарсылық білдіріп, Гогольдің өзі Хлестаковты жұқалтаң, жүдеу өнді адамның ойнауын қалағандығын айта келе: “Меніңше, бұл рольге Камал лайық, ал сен Шәкен, ер екенсің деді. Айтқандай-ақ, Хлестаков Камал Қармысовтың орындауында құлпырып кетті. Көп ұзамай Мұхтар Шекспирдің “Асауға тұсауын” аударыл, әлгіндей бір жиында өзі

оқыды. Мен оны сүйсіне тыңдап отырып бұны Шәкен қалай қабылдар екен деген сезімде едім. Әлден уақытта пьеса оқылып бітті де Әуезов: “Шәкен, бұл жолы пьеса сенікі”, – деп еді, Шәкен қуанғаннан қызарып кетті. “Сол “Асауға түсауда” басты ролде ойнаған Шәкеннің бақытты кейпі күні бүгінге дейін көз алдымда. Бұл жайлы Николай Погодин “Айманов пен Бокееваның МХАТ юбилейіндегі ойынына қарағанда сіздердің театрларыңыз дүние жүзіндегі еш театрдан қалыспайтындай екен”, – деп еді.

Шәкен “Ақан сері – Ақтоқты” спектаклінде Ақан ролін құлпырта орындаған кездерін ешқашан да ұмытпақ емеспін. Біз сахнадан шебер сомдалған образды көріп, пәк махаббаттың куәсі болдық. Оның киноөнері саласына ауысуы театр үшін де, өзі үшін де біраз өкініш тудырғандай еді. Ойткені, Шәкеннің талант қыры, әсіресе, театр сахнасында барынша жарқырап көрініп еді. Мен бір кезде оған: “Сенің театрдан кетуіңе байланысты кейбір адамдар сахналық жетістіктерінен айырылып қалды”, – деген кейістігімді де білдіргем. Дегенмен, ол киноөнері саласында да қыруар іс тындырды. Әсіресе, сценарийін Николай Погодин екеуміз жазған “Жамбыл” фильмінде ұлы ақынның өзінің талантына дән риза болдық. Ол осы роль арқылы өзінің кинодағы актерлік талантын мәңгілік еткендей. Әсіресе, фильмнің мына бір тұсы тебіреніске толы. Жамбыл ән салған солдатты домбырамен сүйемелдеу үстінде. От күшағындағы ауыл. Адамдардың ерекше бақылауда. Жамбыл көтеріліске шыққан халықтың мұнын шағып 16 жыл жайлы өлең айтады. Міне, осы жерде Шәкен ақын образының жаңа бір қырын ашып береді.

Ол өмірден тым ерте кетті. Бергенінен берері көп талант иесі арамызда жүрсе, ұлттық өнерімізде әлі де қыруар іс тындырар еді. Ол – тарих, халық, уақыт тудырған ерен талант.

Егер Әуезов пен Мүсіреповті біз әдебиетіміз бен театрымыз тарихында шығармашылық орны өзгеше дара тұрған қаламгерлер деп білсек, Шәкенді де қазақ өнерінің дамуына сондай қажет тұлға еді деп тануымыз.

Шәкен Қазақ ССР Жоғарғы Советінің депутаттығына сайланып, халықпен қарым-қатынаста, тығыз байланыста болды. Халық алдында шығармашылық есеп берді. Біз бүгін оның талантты ізбасарларын көріп, ол ойнаған киноларда, оның бастамасымен салынған Алматы Кино үйінде Шәкенмен сәт сайын диалогасқандай боламыз. Оның қажымас, табысқа деген сенімі, өмірге күштар жарқын бейнесі халық жүрегінде сақтаулы”, – дейді ақын Әбділдә Тәжібаев.

Шәкеннің достары, жолдастары қашан келсе де үйінің есігі әрдайым ашық, ардақты мейман болушы еді.

Еліміздің қай түкпірінен келсе де, Шәкеннің достары оның үйіне барып дәм татпай кетпейтін. Әсіресе, совет кино қайраткерлерінің, шетелден келген кино мамандарының Шәкен үйінде болып, оның сый-құрметін қормегені кемдекем.

Тіпті, бұлар болмаған күннің өзінде, оның үйіне ағайын-туғандар, оқушылар, студенттер көп келетін.

Шәкеннің үйінде жалғыз отыруы мүмкін емес. Кейде өзінің жақсы көретін өртістерін шақырып алып, текеметтің үстіне отыра қалып, асық ойнайды. “Қақпақыл”, “Құмар” “Хан” деген асық ойындары қатты қызады. Бұдан кейін концерт басталады. Евгений Диордиев тақпақ оқыса, Сахи Романов кейбір атақты адамдардың мінез-құлқын, сөз сөйлеу мәнерін аудармай салып, отырғандарды қыран күлкіге батырады.

Ришат Абдуллин татарша шырқаса, Мүсілім Абдуллин “Қыздар-ау, айтсаңдаршы достарыңа” әніне басып кетеді. Мағауия Хамзин домбырасын алып “Сарыжайлауды” сұңқылдатады. Ал, менің еншіме “Қараңғы түнде тау қалғып” тиеді.

Міне, осы әндердің бәрін Шәкен не домбырамен, не мандолинамен сүйемелдеп отырады. Өзі де шағын әдемі қоңыр дауысымен домбыраны Қалиша шертіп-шертіп жіберіп, Қалидың “Жиырма бесіне” басады. Сөйтіп, “Әнді дауыспен емес, жүрекпен айту керек”, – дейді.

Мынаны көріп шыдай алмай кеткен Мәжит, ән айтуға қабілетінің жоқтығына қарамастан, өзінің жалғыз білетін әні “Ванька Морозға” басып жібереді. Шәкен Тоқбайдың “Екі жиренін”, Қалидың “Жиырма бесін” өте жақсы көреді. Қолына домбыра алғанда алдымен осы әндер аузына түседі. Әрине, Қали да, Тоқбай да ән шығармаған адамдар, тек “Жиырма бес” пен “Екі жиренді” бұл әншілердің өзгеше, өзінше әдемі айтуына байланысты және бұл әндер алғаш осы кісілердің аузынан естілгеннен кейін, осы адамдардың атымен аталып кетті.

Бұл әндер Шәкен өнерінің лейтмотивы сықылды, қайда отырмасын, қай жерде домбыра шертіп, ән айтпасын, алдымен осы әндерден бастайды.

“Екі жиренді” Тоқбайдыкі дейтін тағы бір себебі мынада еді: Тоқбай әнші Ұлы Отан соғысы кезінде Барнаулда бір складтың күзетшісі болып істейді.

Түні бойы кірпік қақпай күзетте отырған адам елін ойлайды, жалғыздықты ойлайды, қиын соғыс кезі, қолына орыстың балалайкасын алып, оның құлақ күйін домбыраға келтіріп, түні бойы “Екі жиренді” айтып шығады екен.

Физатлу хат жазамын қалқам саған,
Мағұрып осы күнде көңілім шабан.
Мұғалақ екі дүние бірінде жоқ,
Дүние осылайша өтті-ау заман.

Көзімнің қарасындай сәулем едің,
Көңілімнің қуанышты дәурені едің.
Келмейді жатсам ұйқым, тұрсам күлкім,
Басымды не сыйқырмен әуреледің?

Ау, екі жирен
Жалын түйген
Жалғанда ғашығымсың
Жаным сүйген.

Өнер жарысы осылай қыза түсіп, кейде таң атқанша отыратынбыз. Шәкен талай әндердің тарихын, олар қайдан шыққан, қандай әнші айтқан, ән не туралы айтылып жатыр, міне, осының бәрін, студентке оқыған лекциядай тоғілтіп отырады. Кейде театрға қалай келді, өзінің сахнадағы алғашқы қадамын, оған жәрдем етіп қол ұшын берген ағаларын аузынан тастамайтын. Қалыбек Қуанышбаевты, Сералы Қожамқұловты, Елубай Өмірзақовты, Құрманбек Жандарбековтарды алғашқы рет көргендегі әсерін айтып таңдайын қағатын. Бұлардың ғажайып актерлік дарынына бас піп, солардан тәлім-тәрбие алып жолын қуған. Шәкен өнерде де, өмірде де осы ағаларын қанша сыйласа, олар да бұны туған інісінен кем көрген жоқ-ты.

Шәкен қайсысының үйіне бармасын сыйлы адамы, құрметті қонағы, тіпті сол үйдің өз адамының бірі болып кетеді. Оның сықақ әңгімелерін, қалжың сөздерін, сүйіп тындап көңілдерін көтеретін. Осындай бір жиналыста ол болмай қалса “Шәкен келмеді ме, ол қайда жүр?” — деп іздеп отырушы еді жұртшылық.

Шәкенді шексіз бір жақсы көретін ағасы Елубай Өмірзақов, оның актерлік дарыны мен өмірдегі қасиеті сайма-сай келген ғажайып адам болатын.

Елубай Өмірзақов қатты науқас үстінде жатып, дүние саларына көзі жеткен соң, өзінің ақырғы демінде “мені Шәкеннің жанына қойыңдар” деген.

Марқұмның айтқанын орындадық. Шәкенмен топырағы бірігіп жатыр. Бұл адамға деген неткен махаббат десеңізші...

Шәкеннің достары, жолдастары өте көп еді. Шәкен өз достары да, достары Шәкенді де пір тұтып, жақсы сыйласатын.

1968 жылы Жүсіпбек Елебеков, Роза Бағланова, Еркеғали Рахмадиев, оның ішінде мен де бар, Үндістанға сапар шектік.

Мен Москваға жүрерде Шәкен Жүсекеңнің үйінде болыпты. Жүсекең Шәкенге “бізді Москвадан қарсы ал” деп тапсырады. Шәкен “Жарайды, міндетті түрде қарсы аламын, аэропортқа барам”, – дейді.

Самолетте Жүсекең бізге қыр көрсетіп, “Шәкен мені аэропорттан тосып алады. Москвада Шәкен екеуміз бір сайранды саламыз”, – деп келе жатты.

Москваға жетіп, аэропортқа түсе қалдық. Шәкен жоқ.

Біздің мысқылдап келе жатқанымызды сезген Жүсекең “Сендердің не ойлап келе жатқандарыңды мен бағана түсінгем. Бәрібір Шәкен мені қонақ үйде күтіп отыр”, – деп күбірлеп келе жатты.

Қонақ үйге келсек, Шәкен онда да жоқ.

Бірақ, Жүсекең әлі күдерін үзген жоқ. Тек ашуланыңқырап: “Әй, қолға бір түссе, көрсетер едім мен оған! Әттең, не керек, қолға бір түседі деймісің. Қай жерде қаңғып жүр екен, ә! Енді қарап тұрыңдар, осында келсінші өзі! Мен енді оны оңдырмаймын. Әдейі “қарсы аламын” деп айтты ғой... Адам бір сөзге тұру керек қой. Қап бәлем, ә!” – деп Жүсекең кіжіне бастады. Біз де ол кісіні қостап отқа май құя түсеміз. Өйткені, Шәкенді Жүсекеңе жақсылап тұрып бір ұрыстырып алмақпыз.

– Ал, Жүсеке, Шәкен қазір кіріп келсе ғой, жаңағы айтқан сөзіңді ұмытып кетесіз, ә! – деп қайраймыз.

– Жоқ, көресіндер ғой, көресіндер! Тек қолыма бір тигізші, – деп ызаланады.

Жұмысты нықтап алғаннан кейін, Еркеғали екеуміз: “Ал, Жүсеке, ертең Үндістанға жүреміз. Қазір демалыңыз, кешке бір театрға барайық”, – деп тарастық. Алдында “бірер шөлмек жақсы шарап алуларыңа болады” делінген. Еркеғали екеуміз екі шөлмек, Жүсекең бір шөлмек шарап, тағы басқа сувенирлер алғанбыз. Сондағы біздің адамдарға дәм таттырамыз деп ойлағанбыз.

Кешінде Еркеғали екеуміз Жүсекеңді театрға шақыра нөміріне барсақ, Шәкен келіп отыр екен. Жүсекең бағанағы Үндістанға алған шөлмекті ашқан. Шәкеннің алдында бауырсақ, қазы, қарта. Шәкенге: “Қане, ал айналайын, саған әдейілеп Қабипа (Жүсекеңнің әйелі) жіберіп еді. Қабипа әдейі

саған сақтап, осыны Шөкен дәм ауыз тисін деп жіберді. Ал... алсайшы мына майлысынан, анадан бір жүз грамм ішіп жібер”, – деп Шөкеннің асты-үстіне түсіп отыр. Бағанағы ашудан түк қалмаған. Бізге көзі түсіп кетті де: “Әй, сендер неғып тұрсыңдар? Қане, шай қойып жіберіңдер. Магазинге барып үнді шайы мен қаймақ әкеліңдер, Шөкен қаймақпен ішкен шайды жақсы көреді. Барыңдар!” – деді.

Амал бар ма, екеуміз магазинге барып шай, май, қаймақ алып келіп шай қойып бердік.

Енді театрға өздерің жүре беріңдер. Мен бармаймын, мына Шөкен келгенін көріп тұрсыңдар ғой, – деді.

– Жарайды, – деп біз кете бардық.

Ертеңінде самолётте біз Жүсекене ренжи бастадық.

– Немене шал, ашуың аспанды жерге түсіргендей еді, Шөкен келген соң, су сепкендей басыла қалғаның қалай?

– Ой, сендер не білуші едіңдер! Шөкенді көргенде кеудеде ашу жүруші ме еді. Ол сондай ғой... Ол сондай!.. Күлімсіреп, жарқ етіп кіріп келгенде... қайдағы ашу?! Керемет қой ол, керемет!.. – дегеннен басқа Жүсекең сөз таба алмады. Аздан соң “осының өзінің бір сыйқыры бар ма деймін, әйтеуір адамды баурап алып кетеді”, – деді.

* * *

Шөкен екеуімізді жұрт айыра алмайтын. Менің өз ойымша, екеуіміздің ұқсастығымыз жоқ сықылды. Бірақ кездейсоқ жолыға кеткен адамдар “Ассалаумағалейкүм, Шөкен аға”, – деп, болмаса, үлкендері “Қарағым, Шөкен, амансың ба?” деп талай тоқтатты. Тіпті, кейде көшеде тоқтатып алып, мұң-мұқтаждарын айтып, қалай да жәрдем етуімді тілек ететіндер де ұшырасатын.

Көбіне мен “Шөкен емеспін, Шөкеннің інісімін” дегенде сенерін де, сенбесін де білмей таңырқай, кешірім сұрап, басын бір шайқап жүре береді. Не болмаса кино жайын әңгіме етіп, пәлендей фильм сондай жақсы түсірілгенін, әйтпесе, театрда пәлендей рөлді сондай тамаша ойнағанымды айтып, қаннен-қаперсіз шұбырта жөнелетіндер де кездесті.

Кейде тіпті болмаған жағдайда, Шөкен болып кино, театр туралы өзімнің білгендерімді айтып талай рет жауап та беруіме тура келді.

“Қалай осы жұрт бізді сонша ұқсатады?”, – деп ыза болатын жағдайым да бар. Мен өзімнің қызмет бабыма қарай елді көп аралаймын. Қазақстанда, бүкіл Совет Одағында бармаған жерім аз. Сондай шығармашылық сапарлармен Совет Одағының қай бұрышына барсам да, Шөкенді жақсы білетін адамдарды көп кездестірдім.

Осы адамдардың барлығы Шәкен туралы сондай жылы лебіз білдіріп, жүректен шыққан сүйіспеншілігін сездіреді. Мұны естігенде әр уақыт мерейім өсіп, кеудемді мақтаныш кернейді.

“Халық сүйген, ел аузында қалған”, – деген осы екен ғой деп те ойлаймын. Елмен тіл табысып, халқының ойынан шығу, үлкенмен үлкенше, кішімен кішіше сөз жарыстырып, ұғынысып кету де үлкен өнер емес пе? Мұндай жағдайдың өзі әр адамның қолынан келе де бермейді ғой.

“Осы Шәкеннің нендей қасиеті бар? Жұртты қалай үйіріп алып кетеді?”, – деп талай рет ойландым да, үйреніп те қордім. Бірақ, бұл үйренетін зат емес, тек табиғаттың жеке-леген адамдарға берген дарыны екен.

Сондықтан да оның атына айтылып жататын “Өркенің өссін, қарағым! Көп жаса, бала-шағаның” игілігін қор. Халқын үшін қажымай еңбек еткеніңе көп-көп рақмет!” – деген алғыстар Шәкеннің үлкен талантының жемісі сықылды көрінеді маған.

Шәкен сахнада өзін еркін ұстайтын. Ол сахнаға шыққанда жүрексінгені білінбей, өзі ойнап жүрген кейіпкердің жан дүниесіне еніп, соның қимыл-әрекетімен, ой-пікірімен, ішкі сырымен қоян-қолтық араласып кететін. Халықтың Шәкен ойынын сүйіп, жақсы қоретіні сондықтан ба деймін. Не керек, өмірге ерекше келіп, ерте кетіп қалды ғой.

Шәкеннің досы, тәжік кинорежиссері, СССР халық әртісі Борис Кимягаров былай дейді:

“Шәкен Аймановтың қайда жүрсе де қолындағы домбырасынан екі елі айырылмайтыны жадымда мәңгі қалыпты. Фестивальдар мен съездерде, пленумдар мен экрандық туындыны өткізулерде болсын, Москвада немесе Ленинградта, тіпті оның туған Алматысында ма, әйтпесе біздің Душанбеде кездестік пе, бәрібір домбырасы айырылмас серігі болатын. Әйтеуір маған баяу, биязы дауысы айырықша әсер беретін. Домбыра оған камертон сияқты қызмет ететін. Ол ән сала білетін. Әлдебір сыйқырлы күш біткендей оның қолы шек үстінде тұрып алғанын көру ғанибет еді. Ол дағдылы қалыппен ойға шомып отырмай, шекті аймалағандай болатын. Домбыра оның өзімен-өзі оңаша қалуына көмектесер еді. Оның арғы аталары ақын болған деген сөз бар. Өлең оқығанда ол түнді түнге қосатын. Бұл, бәлкім, Шәкеннің өмірбаяны мен қазақ киносының шежіресінде бетбұрыс болып қалған бейнені, данағой асыл азамат, асқақ ақын Жамбыл бейнесін жасауға көмектескен шығар. Ол осылай мәңгіге есте қалды. Өзара қарым-қатынаста қарапайым болатын. Оның бойында